

KAMUSAL ALANIN YENİ YAPISAL DÖNÜŞÜMÜNÜN POST-TRUTH VE YANKI ODALARI ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

EXAMINING THE NEW STRUCTURAL TRANSFORMATION OF THE PUBLIC SPHERE WITHIN THE FRAMEWORK OF POST-TRUTH AND ECHO CHAMBERS

Berkay YILDIRIM*, Yasin BULDUKLU*

DOI: 10.69999/emedi.1707519

MAKALE BİLGİLERİ

Araştırma Makalesi
Research Article

Article / Makale:

Send / Gönderim: 27.05.2025

Appraisal / Değerlendirme: 05.06.2025

Accept / Kabul Tarihi: 17.06.2025

Sayfa: 71-92 / Page: 71-92

Anahtar Kelimeler:

Kamusal alan, müzakereci demokrasi, post-truth, yankı odaları, yeni medya.

Key Words:

Deliberative democracy, echo chambers, new media, post-truth, public sphere.

Bu makale, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları Anabilim Dalında Prof. Dr. Yasin Bulduklu danışmanlığında Berkay Yıldırım tarafından hazırlanan “Post-Truth Çağında Yeni Medya ve Gerçeklik: Yankı Odaları Üzerine Bir Araştırma” başlıklı Doktora tez çalışmasına dayanmaktadır.

ÖZET

İletişim teknolojilerinin tarihsel ilerleyiş süreci, hem bir araç hem de bir ortam olarak medyanın yeniden biçimlenişleriyle sınırlandırılmamaktadır. Medyanın biçimi teknolojik gelişim süreci kadar düşünsel süreçleri de içerisinde barındırmaktadır. Medyanın gelişim süreci, insanlığın gelişim süreciyle el ele ilerlemiş, medeniyetin seviyesi medyanın biçimini de belirlemiştir. Aydınlanma’dan modern devletin yükselişine, 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan postmodern dönemden içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk çeyreğinin bitiş arifesine dek medya biçimlenişleri, çağının özelliklerinin bir yansımasını sunmuştur. Birer tarihsel uğrak olarak Aydınlanma, modernizm ve postmodernizm süreçlerinde insanlığın yaşadığı düşünsel dönüşüm, bir şekilde kendisini bir ortam ve araç olarak medyanın biçimlenişleriyle somuta erdirmiştir. Marshall McLuhan’ın *araç mesajdır* ifadesi, konu özelinde Post-Truth düşünselliğinin yeni medyanın biçimini oluşturmaya şekliyle somutluk kazanmıştır. İletişim araçlarının insanlık tarihinin geniş bağlamı içerisindeki kullanımları ve ortaya çıkardığı sonuçlar, insan davranışı ve toplumsal deneyimin gelişiminin değerlendirmesi, bu çalışmanın kapsamını çokça aşmaktadır. Yine de çalışma, tarihsel izleği takip ederek, Habermasçı anlamda kamusal bir hüviyete karşılık gelen medyanın yapısının, dijitalleşmeyle birlikte artık profesyonellikten vazgeçen, hiçbir editöryal denetime tabi tutulmayan ve bunu özgürleşim olarak satan parçalı, izole, fragmanlaşmış kamusalılığı beraberinde getiren bir yapıya bürünme süreci detaylandırmaktadır. Kamusalılığı geçirdiği yeni yapısal dönüşüme giden yolda öncelikle tarihsel bir süreci temsilen ve aynı zamanda düşünsel bir sürecin de ifadesi olan Post-Truth fenomenine kaynaklık eden kavramlar açınlanmakta, akabinde fenomenin Yankı Odaları (*Echo Chambers*) ile olan ilişkisiyle odaklanılmaktadır. Son bölümde ise Yankı Odalarının oluşumu ile parçalanmış kamusalılığın özne ve müzakere mefhumları üzerinden olası toplumsal sonuçları ele alınmaktadır.

ABSTRACT

The historical progress of communication technologies cannot be limited to the reshaping of the media as both a tool and a medium. The form of the media includes intellectual processes as much as the technological development process. The development process of the media has progressed hand in hand with the development process of humanity, and the level of civilisation has determined the form of the media. From the Enlightenment to the rise of the modern state, from the post-modern period to the eve of the end of the first quarter of the 21st century, media formations have presented a reflection of the characteristics of its age. The intellectual transformation experienced by humanity in the processes of Enlightenment, modernism and postmodernism as historical periods has somehow materialised itself in the formation of the media as a platform and instrument. Marshall McLuhan's *The medium is the message* has been concretised in the form of Post-Truth intellectuality forming the style of the new media. The use of communication instruments within the broader context of human history and their results, the evaluation of human behaviour and the development of social experience are far beyond the scope of this study. Nevertheless, following the historical path, the study details the process by which the structure of the media, which corresponds to the public sphere in the Habermasian meaning, has become a piecemeal, isolated, fragmented public sphere, which, with digitalisation, has given up professionalism, is no longer subject to any editorial control, and calls this liberation. On the way to the new structural transformation that the public sphere has undergone, the concepts that are the source of the Post-Truth phenomenon, which represents a historical process and is also an expression of an intellectual process, are explained, and then its relationality with Echo Chambers is focused. In the last section, the possible social consequences of the publicness fragmented by the formation of Echo Chambers are discussed through the notions of subject and negotiation.

* Doktora Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID ID: 0000-0001-5927-0548, berkayyildirim.by@gmail.com

* Prof. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-9997-8663, drbulduklu@gmail.com

Çalışma, Post-Truth'un kavramsal bir girizgâhı ile başlıyor olsa da Post-Truth fenomenini ve getirilerini anlamlandırabilmek için iletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle birlikte tarihsel gelişim sürecini göz önünde bulundurmak, Aydınlanma, modern zamanlar ve bu zamanların büyük anlatılarına itirazı içeren modern sonrası dönemi akılda bulundurmak gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu makale temel olarak olgusal olana yönelik tutumu inceleyen, Post-Truth fenomenini odağa oturtan bir çalışma değildir. Esasen çalışma Post-Truth fenomenini, yeni iletişim teknolojilerinin bir getirisi olan yankı odası etkisinin kamusalılık üzerindeki yarattığı tahribatı açıklamak için bir tutamak noktası kabul etmektedir. Çalışma, yeni medyanın platform yapısı ile deneyimlenen iletişim süreciyle kamusallığın fragmanlaşması, parçalı bir hâl alması meselesi üzerine yaşanan tek kamu/çoklu kamular tartışmalarının, temelde modern ile postmodern arasındaki gerilimin genetiğini taşıdığını ve kaçınılmaz olarak Post-Truth fenomeninin bu tartışmadaki belirleyici rolünün altını çizmektedir. Post-Truth'un yeni medyaya sirayeti sonucunda türeyen yankı odalarında iletişim sürecinin ön şartı olan müzakere etme edimi askıya alınmakta, öteki ile olan münasebet asgari boyuta gerileyerek sosyal medya kullanım alışkanlıkları çerçevesinde toplumsal ayrışmalar derinleşmektedir. Bu noktada kamusallığın yaşadığı yeni yapısal dönüşümünün Post-Truth ve yankı odaları çerçevesinde incelenmesi, Jürgen Habermas'ın, yeni medyanın büyük özgürleştirici vaatlerinin, günümüzde kendi etrafında dönen fragmanlaşmış yankı odalarındaki darmadağınık gürültüler tarafından bastırıldığına yönelik saptamaları ve bu saptamaları dahilinde ona yöneltilen itirazlar ekseninde yapılmaktadır.

Kavramsal Açıdan Post-Truth

Post-Truth kavramı ile ilk olarak 1992 yılında Steve Tesich'in *The Nation* dergisi için yazdığı "*The Wategate Syndrome*" üst başlıklı "*A Government of Lies*" başlıklı makalesinde karşılaşılmıştır (Özdemir ve Çokluk, 2021:237; Kocabay-Şener, 2019: 395; Keyes, 2021: 19). Tesich, *Post-Truth* kavramını kullandığı makalesinde, ABD'de Watergate skandalı ve Körfez Savaşı gibi örnek olaylar üzerinden yalan üzerine kurulan politikaları ele almış, Amerikalıların bir "gerçek" fobisine tutulduğunu öne sürmüştür. Artık skandalların (gerçeklerin) etkilemeyeceği politik ve ekonomik olarak istikrarlı bir ülke histerisine tutulmuş olanların yalanlar konusunda tepkisiz kalmaları etik ve ahlaki olarak bir sorun yaratmamaktadır (Tutal, 2017a: 6). Tesich, günümüze dek diktatörlerin gerçekleri gizlemek için çokça çaba sarfettiğini ancak artık buna gerek kalmadığını belirterek insanlığın gerçeği inkâr edebilecek ruhsal bir mekanizma inşa ettiğine dikkat çekmekte ve gerçeklikten vazgeçmiş *post-truth* bir dünyada yaşamaya yine "özgür" bir halk olarak özgürce karar verildiğini ifade etmiştir (Tesich, 2021: 25). Tesich'in çalışmasında Post-Truth fenomenine dair bir tanımlama yapılmamış olsa da duyguların, gerçeklere nazaran ziyadesiyle daha baskın ve belirleyici bir unsur olarak var olduğuna dikkat çekilmektedir. Post-Truth olarak ifade edilen dönemin, ulusal efsanelerin ve bu efsanelere duyulan inancın sönümlendiği, demokratik kurumlara duyulan inancın aşındırıldığı öne sürülmektedir.

Tesich'in, kavramı tarihsel olarak tartışmaya açmasından yaklaşık 12 yıl sonra Post-Truth'u dillendiren bir başka isim Ralph Keyes olmuştur. Post-Truth'u, yalancılık ve aldatma alt başlığıyla kitabının kapağına taşıyan Keyes, Tesich'i referans göstererek yalancı olunduğunu düşünmeden gerçeklerin gizlenebildiği bir dönemden geçildiğini belirtmekte ve bu dönemi de *Post-Truth Çağ* olarak adlandırmaktadır (Keyes, 2021: 19). Keyes, 2004 yılında içinde bulunulan dönemi Post-Truth Çağ olarak nitelendirmiş olsa da kavramın popülerlik kazanması, Brexit hareketi olarak da bilinen Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararının oylandığı referandum ve 2016'daki ABD başkanlık seçimlerine denk gelen süreçte olmuştur. Brexit ve ABD Başkanlık seçimi özelinde hayli popüler olan ve “nesnel gerçeklerin belirli bir konu üzerinde kamuoyunu belirleme hususunda duygu ve bireysel kanaatlerden daha az etkili olma durumu” olarak tanımlanan Post-Truth kavramı, *Oxford Dictionaries* tarafından 2016'da yılın sözcüğü seçilmiştir.

Post-Truth fenomenini yalan, aldatma ve entrika eksenli bir açıklama eğilimiyle hakkaniyet, dürüstlük gibi beklenti içerisinde olan yaklaşımlardan azat ettiğini öne süren Lee McIntyre (2019: 153), kavramın hakikatin kendisiyle muhatap edilmemesi gerektiğini, esasen bu fenomenin insanların gerçeklik karşısında aldığı tavır ve verdikleri tepkiyle ilintili olduğunu öne sürmektedir. *Oxford Dictionaries*'in tanımına istinaden “post” önekinin “sonrası” gibi bir zamansallık vurgusundan ziyade olgusalılığı gözden düşüp önemsizleştiğinin vurgusuna dikkat çekilmektedir (McIntyre, 2019: 26-27). Post-Truth, olgusalılığı önemseyen ve gerçeğin bir saldırı altında olduğunu düşünen insanların duyduğu endişenin bir ifadesi olarak da özetlenebilir. Post-Turth fenomenini güven mefhumu üzerinden açıklayan Jayson Harsin ise toplumlarda sorunun gerçeğin kendisi değil, gerçekliği üretme ve yayma yetkisini kendisinde bulan kurumlara yönelik bir güvensizlik meselesiyle ilgili olduğunu belirtmektedir (Özdoyran, 2020: 143). Olgusalılık üzerine olan tartışmayı ideoloji ve ideolojinin eleştirisini merkeze alan bir eksenle yürüten Harsin (2018: 3), Althusser, Frankfurt Okulu ve Gramsci'nin ana hatlarını çizdiği güzergâhta Marksist perspektiften, gerçeği üreten iktidar düzeneklerini göz önünde bulundurarak gerçekliği sorunsallaştırmaktadır. Marksizmde ideoloji ekseninde gelişen iktidar ve kurumlara yönelik eleştiriler olgusal gerçeğin sakatlanması üzerinden gelişmemektedir. Eleştiriler daha çok çeşitli yollarla üretilen gerçeklerin esasında ideoloji marifetiyle düzenin sürekliliğinin tesisi üzerinden yapılmaktadır. Gerçekliği üreten ve yaygınlaştıran kurumlara karşı duyulan güvensizlik hali ise *Post-Truth Çağ* denilen döneme has bir vukuat olarak arşımıza çıkmakta ve bu vakada düşük bir gerçeklikten, kimi ifadelerle göre de *hakikatin önemsizleşmesi* durumundan söz edilmektedir.

Çalışma Post-Truth mefhumunun Türkçeleştirme tartışmalarını kapsamasa da *hakikatin önemsizleşmesi* durumundan bahsetmişken Yalın Alpay'ın (2022) ifadelerine de değinmek gerekmektedir. Esasında Post-Truth için önerilen “hakikatin önemsizleşmesi” ifadesi, Türkçe karşılık ya da adlandırmadan ziyade mevzubahis olan kavramın bir açıklaması olarak değerlendirilmesi gerektiğine yönelik görüşlerin (Özdoyran, 2020: 141-142) olduğu da bilinmektedir. Yalın Alpay (2022: 28), *hakikatin önemsizleşmesi*

durumunu, “gerçek ile ona ilişkin yargılar arasındaki uygunluğun ortadan kalkmasının umursanmamasıdır, yani hakikatin düşüşüdür” şeklinde ifade etmektedir. *Hakikatin önemsizleşmesi* olarak tarif ettiği durumu yalancılıkla eş tutulmaması gerektiği hususunda uyarıda bulunan Alpay, yalanı çokça içerse de ondan farklı ve yeni bir durum olduğunu ifade etmekte, kavramın içeriği açısından ayırt edilmesi mühim olanın, politikacıların yalan söylemesi değil halkın bu yalanlar karşısında vereceği tepki olduğuna dikkat çekmektedir: “Hakikatin önemsizleşmesinin getirdiği yenilik, kitlelerin, kendi önyargılarına, görüşlerine ya da kanaatlerine uyumlu olduğu sürece, yalanların yalan olduğunu bilse dahi onları hakikatmiş gibi kabul etmesidir. Kitlelerin, yalan olduğunu bildiği söylemler karşısında, sanki bu yalanlar doğruymuşçasına pozisyon alması, onları savunması, onlara sahip çıkmasıdır.”¹ Oxford sözlüğünün yaptığı tanım ve Alpay’ın da ifade ettiği doğrultuda temel alınması gereken ayrım noktası, kavramın içeriğinin yalan söylemekten ziyade olgusal gerçeklerin nesnellikle olan bağının koparılması temelde bireyin değer yargılarına ve kanılarına seslenen bir anlayışın varlığıdır. Özetle Post-Truth, olgusal gerçeğin yeniden biçimlendirilmesi istemi veya gerçek olanın anlamına yönelik bir kasıt değil, olgusallığa yönelik yaklaşımları ve olgusal olanın zihinlerdeki algısını biçimlendirme, olgusallığa yönelik bir güvensizlik yaratma hâlidir. Post-Truth fenomenini ele alan, bahsi edilen çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda popülizm, sosyal medya, ideoloji ve bilim karşıtlığı gibi kavram ve durumlar aracılığıyla incelendiği söylenebilir. Ancak dikkat etmek gerekmektedir ki Aydınlanma düşüncesinin getirisi olarak akılcılaştırmanın ve dolayısıyla modern öncesi gelenekçi dönemin prangalarından kurtulan bireyin bilime olan yaklaşımının, iktidar anlayışının, kentlileşme biçimi ile yeni toplumsallaşma süreçlerinin, teknolojik gelişmelerle birlikte yeni üretim biçimlerinin de dahil edilebileceği tüm ilerici atılımların alaşağı edilme girişimine düşünsel olarak zemin hazırlayan postmodernizm, Post-Truth’a kaynaklık eden arkları besleyen ana damar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Post-Truth’a kaynaklık eden kavramlar

Post-Truth fenomeninin oluşumuna ve toplumsalın her alanına sinmesine zemin sağlayan etmenleri sayarken işe düşünsel zeminden bahsedilerek başlanması gerekmektedir. Post-Truth’un özü denilebilecek düşünsel zemini ona sağlayan da postmodernizmdir. Post-Truth’u tanımlayacak kavramlar da yine postmodernizmin dolayımıyla fenomenin kavram setlerini oluşturmaktadır. Postmodernizmin ardından bilim karşıtlığı, popülizm, demokrasi olgusu dâhil modern zaman mefhumlarına duyulan güvenin kaybolması ve yeni medya düzeni, Post-Truth’a kaynaklık eden başlıklardır.

Mutlaklığın reddedilerek gerçekliğin söylemler üzerinden tasarlandığı düşüncesi zemininde yükselen postmodernizm, modernizmin kalbinde atan Aydınlanma düşüncesi, bilime yaklaşımı, evrenselci perspektifi, tarih anlayışı gibi kabulleri temelden reddederek tamamen entelektüel saiklerle yeni bir ifade biçimi geliştirme düşüncesidir. Büyük anlatılarda olduğu gibi insanlığın tarihsel ilerleyişini çizgisel bir düzlemde ziyade kesintiler halinde sürdürdüğü düşüncesine, evrensel bir doğru ya da gerçeklik

¹ Alpay, Yalın, *Yalanın Siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları, 20. Baskı, 2022, s. 29.

anlayışından ziyade bireyselliğe ve farklılıklara odaklanmaktadır. Postmodern teori, varlığından şüphe duyulan olgusallığın zihinsel bir yansıması olan hakikatine akılla erişilebileceğine duyulan inancı sorgulamaktadır (Alpay, 2022: 36). Tarihin ve bilginin çizgisel bir izlek şeklinde değil, kesintiler halinde ilerlediği ve böylelikle de tarihin de bilginin de göreceli yani öznenin perspektifine göre değişkenlik gösterebileceği düşüncesi benimsenir. Tam da bu sebepten postmodern felsefenin gölgesi, neoliberal - tekno kapitalist- medya çağı olarak da nitelendirilen (Oruç, 2020) Post-Truth çağın üzerine düşmüştür. Bu çağda, bilginin her türlü somut gündelik bilgiler dahil olmak üzere göreceli ve kişiye bağlı bir hâl almıştır. Rönesans dönemi, ulaşılabilir ve birikmiş bilgi miktarı bir insanın yeterli entelektüel çabası ile kuramsal hakimiyet sağlayabileceği boyuttaydı. Bilgi birikip bilim dalları geliştikçe alt uzmanlık alanları oluşmuştur. Dünyada okunabilecek kitap miktarı bir insan ömrü içinde okunabilecek miktardayken artık böyle bir durum mümkün değildir. Aşırı bilgi birikimi içerisinde çok yönlü bir uzmanlaşma ihtimal dışı kalmıştır. Böylelikle insan, her konuda o konunun uzmanına güvenmek durumunda kalmıştır. Aynı konu üzerine uzman olanların aralarında yaşanan görüş ayrılığı ile bireyin, iki alternatif uzman görüşü arasında yapacağı tercih rasyonel bir tercih olmaktan çok kendine yakın bulduğu görüşe yönelik duygusal bir tercih olacaktır (Alpay, 2020: 14). Yani Post-Truth çağda olgular, yerini duygulara bırakmıştır. Gerçeğin erişilebilirliğine yönelik tartışmalar gündeme getirilerek modernizmin akıl yürütmeye (uslamlamaya) dayalı olgusal olana uygun düşünme anlayışının altı oyulmuştur. Yeni medyadaki yoğun enformasyon akışı içerisinde gerçek bilgiye ulaşmak, postmodern insanın akıl yürütme yetisini vekaleten kendi dünya görüşüyle uyumlu bir temsilciye (politikacı, araştırmacı, gazeteci vs.) vermesi ile hepten güçleşmiş, Post-Truth dönemde ulaşılamayan gerçeklik de önemini yitirmiştir. Lee McIntyre (2019: 137-138), “doğrudan, olgusal gerçeklerden bahsedilemeyecek, her şey perspektiflerden ibaret olacak ise, herhangi bir şey hakkındaki geçerli bilgiye sahip olabilmemizin koşulu nedir? Haber denilen şey politik bir perspektiften başka bir şey değil ise, kendi haberimizi üretmemiz önündeki engel nedir? Kimin perspektifi geçerli olmalıdır?” sorgulamalarını yapmakta ve postmodernizmi Post-Truth’un atası olarak nitelemektedir.

Meselenin odağında yer alan nesnelliğin, olgusal olandan bahsin en çok edildiği alan kuşkusuz bilimsel alandır. Postmodernistlerin edebî metinleri yorumlamakla, kültürel davranışların ardında yatan anlamları araştırmakla yetinmeyerek doğa bilimlerinin peşine düşmesi sorunsallaştırılmaktadır (McIntyre, 2019: 120-121). Olgusalığa duyulan inancın irtifa kaybetmesi, gerçeğe yönelik anlayışın altının oyulması, bilimsel anlayışın itibarını sarsmıştır. Bilimsel bulguların gerçekliğinin masaya yatırılması, bilim inkârcılığına giden yolun taşlarını döşemiştir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2020: 91). Post-Truth açısından bilim inkârcılığının yolu, uzmanlığın ortadan kalkışından geçmektedir. McIntyre (2019: 43), bu ortadan kalkışı medya ve iletişim perspektifinden sorgularla yapmaktadır: “herkes kendi uzmanını bulup onlara kaynak aktarsın; medyada hikâyeyi iki yönlü aktararak tarafsızmış gibi görünmesini sağlayın, tarafınızı öne çıkarmak için halkla ilişkiler yöntemini ve hükümet lobilerini kullanın ve bütün

bunlar neticesinde ortaya çıkan kafa karışıklığından faydalanarak gönlünüzce bilimsel sonucu sorgulayın.” Bilim inkârcılığına hizmet ettiği ifade edilen konu başlıklarına Facebook’taki uzay ve düz dünya gruplarındaki araştırmalarıyla örnekleri çeşitlendiren Özdoğru (2020: 152), politik çıkarlar ve stratejiler doğrultusunda yapılan çıkışların hem Post-Truth çağını hem de Post-Truth kavramının içerdiği zorlukları ve açmazları bir TV programıyla örneklendirmiştir.

Post-Truth’a kaynaklık eden bir diğer kavram popülizmdir. Kimine göre 20. Yüzyılda ortaya çıkmış (Cevizci, 1999: 696), kimine göre de (McMath ve Foner, 1993) 1890’lı yıllarda ABD’de çiftçilerin örgütlenmesine önyak olan Halkın Partisi’nin kentleşme ve kapitalistleşme karşısında zayıf düşen kesimi sahiplenici politikaları, ilk örnek olarak gösterilerek ortaya çıkış tarihi olarak 19. Yüzyıl işaret edilmiştir. “Gerçek halk” ile “seçkin entelektüeller” olarak iki karşıt konumlanışı öne çıkaran popülizm, toplumsal gerçekliği basitleştirerek dile getiren zihinsel bir harita olarak tanımlanmıştır (Mudde ve Kaltwasser, 2017: 6-7). Yozlaşmış bir demokrasi biçimi olarak da değerlendirilen popülizm (Alpay, 2022: 57), Post-Truth’un bulanıklaştırdığı ortamda gerçekleri sahte, sahte olanı da gerçekmiş gibi gösterme yöntemi olarak tanımlanmaktadır. Laclau (2006: 655) ise popülizmi politik bir strateji olarak değerlendirmiştir. Bir şekilde sisteme yabancılaşmış olanları bir eşitlik çerperinde kamusal alanda görünür kılarak, “halk” olarak ifade edilen sıradan insanların oluşturduğu kesimi odağa oturtan bir politikanın benimsenmesi olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bilindik anlamda bir ideoloji ya da anlayış olarak tanımlanmaktan çok bir politika edimi olarak nitelendirilmektedir (Moffitt, 2016: 4). Post-Truth ile kayda değer bir uyum içinde olan popülizmin hızlı yükselişini, tanımlanmaya direnç gösteren kavramlarda olduğu gibi yeni durumlara adapte olma becerisiyle açıklayan Alpay (2022), Post-Truth kavramının olduğu gibi popülizmin de olgusal verilerden faydalanma durumunun, seçkinlerin ve gerçeklerin karşısında konumlanmasıyla karakterize etmektedir. Laclau’nun belirttiği gibi Alpay da popülizmin eylemlerini meşrulaştırma merci olarak “gerçek halkı” öne sürdüğünü, popülist politikayı onaylamayan kesimi yozlaşmış ilan ederek o kesimin itirazlarını hükümsüz kıldığını belirtmektedir. Böylelikle de halkın bütününe talepleriyle ilgisi olmayan girişimleri “gerçek halk” iradesine dayanarak kutsadığını ifade etmektedir. Popülizm, kendi kitlesini konsolide etmek için yeni mağduriyetler kurgulayarak (Müller, 2017: 59-60) gerçek mağduriyetlerin yaratılmasını önemsenmemektedir. “Biz” ve “öteki” ayrımı üzerinden *kutuplaştırma* mekanizmasını da devreye sokarak kendi kitlesini konsolide etmeye çalışmaktadır. İnsanlar, kendilerine yakın gördüğü politikacılara destek vererek postmodern dönemin karmaşasından takibi mümkün olmayan ekonomi, kültür, sanat gibi gündemlerin takibini yapmak için iradelerinin vekaletini kendilerine yakın gördükleri politikacılara devretmişlerdir. Postmodern insanın usamlama yetisini vekaleten bir temsilciye vermesi durumu, popülizmin ve Post-Truth çağın kesişim noktasıdır.

Post-Truth’un politik zeminde sorunsallaştırılmasının bir diğer parametresi güven meselesidir. Sosyal bilimlerde güven meselesinin 1970’li yıllar itibariyle artan bir ilgiyle ele alınması psikoloji, siyaset

bilimi, sosyoloji gibi alanlar için temel bir kavramsallaştırma olarak başvurulur olmuştur. Büyük anlatıların devrinin kapandığı iddiası ile mikro ölçekli yaklaşımların sosyal bilimlerde ağırlığının hissedildiği bu dönemde ‘öznelerarası’ bir etkileşim biçimi olarak güven meselesi de kendine yer edinmiştir. Güven, müşterek eylemlerin sürekliliği için bir ön koşul, olay ve olgulara yönelik anlamlandırma biçimi için ihtiyaç duyulan asgari bir edim olarak tanımlanmaktadır (Ünal, 2021: 234). Gerek içerisinde yaşanan toplumsal düzene gerekse demokratik kurumlara duyulan güven yoksunluğu sorunu, demokrasi dışı aktörlerin dışarıdan müdahalesi ile derinleşmektedir (Alpay, 2022: 55). Seçkin ve entelektüel karşıtı gibi popülist söylemlerin neden olduğu bilgi üreten ve toplum içinde teveccüh sahibi olan profesyonellerin otoritelerini aşındıran tutum, dolaylı olarak olgusal gerçeğe karşı bir saldırıyı doğurmuş, sonuç olarak olgusal gerçeği aslına uygun şekilde ele alma gayretinin muteber yapısını zayıflatmıştır. Post-Truth durum, insanların itibar etmediği ama olgusal gerçeği haberleştiren kanallardan ziyade samimiyetine inandığı ancak olgusal olarak yanıltıcı, yanlış veya yalan içeriğin kaynağını muteber görme, ona meyiletme durumudur. Güven’in (2020: 30) de “her iletişim aracı yaşadığı dönemin epistemolojisini yansıtır” dediği gibi iletişim araçlarının geçirdiği yapısal dönüşüm dolayısıyla ortaya çıkarılan üretimin gerek toplumsal gerek maddi çıktıları, içinden geçilen dönemde finans kapitalin öncüsü sayılan teknoloji şirketlerinin kişiselleştirmeye, algoritmik yazılım tasarımlarına, filtrelemeleri yönlendiren yapay zekâ türevi eğitilebilir yazılımlara olan talepler doğrultusunda kayda değer bir atılım yaşamaktadır. Bu atılıma ortam sağlayan ve bir gerçeklik üretim aracı olarak işlerlik gösteren yeni medya düzeni, Post-Truth’a kaynaklık eden bir diğer kavram olarak değerlendirilmektedir (Alpay, 2022: 41; McIntyre, 2019: 91). *Tiranlık Üzerine* adlı çalışmayı yapan bir Holokost tarihçisi olan Timothy David Synder’in yeni medya düzeni içerisinde değerlendirilebilecek olan yalan haber üzerine sarfettiği sözleri (Akt. McIntyre, 2019: 110-111), durumun ciddiyetini anlamak açısından önemlidir. Alternatif gerçeğin insanlığı kolaylıkla otoriter siyasetin yoluna sürükleyebileceğini ifade eden Synder, *Post-Truth is Pre-Fascism*² ifadesini kullanmıştır.

Post-Truth çağında bilginin muteber yapısının aşınması gibi, genel kabul görmüş bir durumla çelişkili bir kanıtın ortaya atılması durumunda dahi kanıttan ziyade samimiyetine inanılan içeriği kabullenme eğilimi, yeni medya düzeninin Post-Truth çağ ile kesişim noktasıdır. Sosyal medyanın özellikle bir haber kaynağı olarak benimsenmesi ve buna bağlı olarak görünürlük kazanması, haber ile kanaat arasındaki sınırı muğlaklaştırmıştır (McIntyre, 2019: 95). Medyanın yapısal dönüşümü ile çevrimiçi ortamda hızına yetişilemez oranda ortalığa saçılan yalanın, doğru olmayan enformasyonun gerçekmiş gibi kabul görmesi, eğilimin çoğunlukla bu yönde olması, yeni medya düzenini Post-Truth çağın en önemli parametrelerinden biri haline getirmiştir. İnternetin kullanımının yaygınlaşması ile beraber internet yayıncılığı doğmuş, bununla birlikte bu mecraya geleneksel yayıncılar da dahil olmuşlardır. “Flaş” ve

² Mehmet Fahrettin Biçici’nin çevirisi ile “hakikat-sonrası, faşizm-öncesidir”. (Lee McIntyre, Hakikat-Sonrası, (Çev. M.F. Biçici), İstanbul: Tellekt Yayınları, Birinci Baskı, 2019, s. 111).

“şok” odaklı web yayıncılığında çevrimiçi ortam, geleneksel medya temsilcilerinin “seçkin liberaller ve modası geçmiş lafazanlar” olarak yaftalandığı, profesyonellik ve uzmanlık olgusunun uluslararası karteller olarak suçlandığı bir ortam hâlini aldığı ifade edilmektedir (d’Ancona, 2017: 7-9). 2000’li yılların başında etkileşimi mümkün kılan web 2.0’in gelişiyle yayıncılık herkes için mümkün olmuştur. Bu durum, geleneksel medya meslek etiğinin, akıl yürütmenin, rasyonelliğin erozyona uğramasının önünü açmış, bu da dönüşümün basit bir şekilde kâğıda aktarılan mürekkep içeren baskıdan piksel içeren dijitalle geçmekle ifade edilebilecek bir durumun ötesine geçtiğinin bir göstergesi (Zarzalejos, 2017) halini almıştır. Yeni medya düzeninde olayların döngüsel olarak yinelenmesi ve yeniden üretilmesi ile toplumsal ve politik belleği bir yapboz tahtasında her gün dağıtan bilgi ve haber üretimi, gerçeğin izinin sürülebilmesini de zorlaştırmıştır (Tutal, 2017b: 8). José Antonio Zarzalejos’un (2017) ifade ettiği gibi politik ve iş hayatı nezdinde tüm toplumun gazetecilik dolayımını yitirerek Post-Truth’a karşı önemli bir mevzi yitirmiştir. Geleneksel medyanın sönümlenmesi, basın profesyonellerinin sahadan çekilmesi toplumdaki politik kutuplaşmayı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yeni medya düzeni ile önyargıyı körükleyen algoritmalar, yankı odalarına sebebiyet veren filtrelemeler, yalan haberler, teknolojik altyapının kullanılarak gerçeğin saptırıldığı darkweb/deepfake gibi sahtekârlıklar, Post-Truth çağın motor gücü olmuştur.

Post-Truth’un yeni medya ortamına sirayeti: Yankı odaları

Belirli bilgilerin, düşüncelerin, kanaat ve inançların kullanıcıları dijital medya kanallarında seçtikleri mesajlar aracılığıyla tekrarlanarak güçlendirilmesi durumunu anlatan metaforik bir terim olan yankı odaları (Narin, 2018: 240), çevrimiçi ağların çeşitliliği bir araya getirerek farklı görüşlerin karşılaşmalarına olanak sağlayan ve yeni çağın kamusallığını çağırıştırdığına dair iyimser yaklaşımlara karşı (Toker, 2021: 2015) eleştirel karakterde bir kavramdır. Sunstein (2007), yankı odası kavramını, benzer görüşleri paylaşan insanların ortak paydada bulunduğu ve fikirlerini yankılanan sesler gibi birbirlerine teyit ettirdiği dışı açık olmayan kapalı bir mekânı tarif eden bir metafor olarak kullanmıştır. Homojenize edilmiş ortamların toplumun uzlaşî/müzakere anlayışından yoksunlaşması ve demokratikleşme süreci üzerindeki bozucu etkisini sorgulayan ilk isimlerden biri olan Cass R. Sunstein (2007: 35), *Republic.com 2.0* başlıklı çalışmada, insanların büyük çoğunlukla interneti benzer düşüncedeki insanlarla iletişim kurabilme maksadıyla kullandığını ifade etmektedir. Sunstein (2007: 22-32), her ne kadar anti-demokratik bir durummuş gibi görünse de insanların iradeleri dahilinde seçmediği konu ve düşüncelere maruz bırakılmalarının gerekliliğini demokrasinin bir gerekliliği olarak nitelendirmiştir. İnsanların anlam dünyalarının kendi düşünceleri ve benzerlerinden ibaret olması demokratikleşme açısından sakıncalı bulunmakta ve böyle bir anlam dünyasının sanal dünyada kendine alan açmasını yankı odaları (*echo chambers*) ve bilgi kozalakları (*information cocoons*) ifadeleriyle açıklanmaktadır (Sunstein, 2007: 43-44).

Yankı odası kavramının tanımı birçok farklı şekilde yapılmıştır. Matteo Cinelli ve arkadaşları (2020: 1-2) kavrama pekiştireç özelliği üzerinden yaklaşmışlardır. Kişinin belirli bir konu üzerine olan yaklaşım ve eğilimlerinin benzer tavırdaki insanlarla olan sürekli iletişimleriyle pekişmesine neden olan ortamlar olarak tarif edilmiştir. Yankı odası kavramının yeni medyadaki pekiştirme özelliği üzerinden yaklaşan Justin Farrell (2015: 719-720), kullanıcıların, benzer eğilimler gösteren diğer kullanıcılarla olan etkileşimlerinin var olan eğilim ve inançları üzerinde pekiştirici etki gösterdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Yankı odaları, kullanıcıların belirli bir mesele üzerinde mutabakata vardığının, bu mutabakat çerçevesinde birbirleriyle bağ kurduğunun ve bu mutabakat çerçevesi dışında kalanlarla aralarına mesafe koymalarının bir ifadesidir. C. Thi Nguyen (2018: 6-7), *Escape the Echo Chamber* adlı çalışmasında, yankı odasının dışından gelen bilgi kaynaklarının duyulsa dahi kullanıcılar bu sesleri savuşturma eğilimi gösterdiklerini ifade etmekte, güven duyulan kaynakların yanıltıcı enformasyonları doğrultusundaki davranışların ise irrasyonel nitelikte olduğunu öne sürmektedir. Muhatap alınan enformasyon kaynaklarının tartışmasız kabul gördüğü yankı odalarındaki homojen ortam, enformasyonun yanlış olması durumunda dahi sahte bilginin yaygınlaşmasıyla birlikte kutuplaşma keskinleşmekte, yankı odası dışında kalan enformasyon kaynaklarına kayıtsızlık sonucunda doğru bilgiye erişim ise olanaksız hale gelmektedir (Cinelli vd., 2020: 5-6).

Çevrimiçi sosyal ağların gelişimiyle beraber medya ekolojisinin gerek içeriğinde gerekse içerik sağlayıcılarında kayda değer değişimler olmuştur. Klasik medya organizasyonlarındaki profesyonel kadrolaşma (editör, muhabir vb.) biçimi yerini yazılı veya görsel-işitsel çeşitlilikte içerik üreten sıradan insanların yönetiminde olan sosyal medya kullanımına bırakmıştır. Bu durum kişiselleştirilmiş, çeşitli ve çoğulculuğa açık bir medya içerik ikliminin oluşumunun önünü açtığına (Porten-Cheé ve Eilders, 2015: 144) yönelik fikirleri de beraberinde getirmiştir. Ancak Pew Araştırma Merkezi'nin Şubat 2017 tarihli paylaşılan raporlarına³ göre sosyal medya kullanıcılarının çoğunlukla kendi fikirlerine yakın kişilerle ilişki kurduğu, kendi fikirlerine yakın olduğuna inandığı ortamlarda fikir belirtme eğilimi gösterdiği, takipçilerinin hoşnut olmayacaklarını düşündükleri fikirlerini beyan etmekten çekindikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özçetin'in (2021: 128) *ayna ve yankı etkisi* olarak ifade ederek çevrimiçi algoritmaların yapısıyla birlikte Pew Araştırma Merkezi'nin bulgularının pekiştiğini ve çevrimiçi ortamın daha benzer-sever (*homophily*) bir yapıya büründüğünü ifade etmektedir. Özçetin, *ayna etkisi* ile bakılan her yerde kullanıcının kendi görüşünü, kullanıcının fikrini destekleyen olguları görmesi ile kendini olduğundan daha güçlü ve kalabalık hissetmesi yanılgısını; *yankı etkisi* ile de mevzubahis benzer seslerin ve düşüncelerin sürekli birbirini desteklediği, seslerin yankılanarak çoğaldığı yanılgısını tarif etmektedir. Böylelikle çevrimiçi ortamlar, farklı fikirlerin karşılaştığı, aramazken bulunan mutlu tesadüf (*serendipity*) durumlarının ortadan kalktığı ve azınlık fikirlerin hâkim düşüncelerle kaynaştığı bir ortam

³ Lee Raine ve Janna Anderson, "Algorithmic categorizations deepen divides", *Pew Research Center*, February 8, 2017 <https://www.pewresearch.org/internet/2017/02/08/theme-5-algorithmic-categorizations-deepen-divides/>

olma hüviyetinden uzaklaşmaktadır. İnternetin başlangıçta uyandırdığı özgürlük hissi, müzakere anlayışının gelişmesi ve demokratikleşme beklentisinden uzaklaşılmasına ilişkin sıralanabilecek gerekçeler, yankı odalarının ortaya çıkışına neden olan etmenlere odaklanılarak sıralanabilir.

Yankı odalarının oluşumuna neden olan etmenler

Kavramsal olarak incelendiğinde görülmektedir ki; yankı odaları, internetin yaygınlaşıp medyanın dijitalleşmesi ve çevrimiçi sosyal ağların gelişmesi süreciyle sınırlı olmayıp bireysel eğilim ve yatkınlıklar doğrultusunda faaliyet gösterme ihtiyacının da rol oynadığı bir sürecin neticesidir. Bu sebeptendir ki yankı odalarının oluşumuna katkı sağlayacak unsurlar yalnızca internet arayüzü, filtrelemeler ya da algoritmalar gibi meselenin daha çok teknik boyutlarını oluşturan etmenlerle sınırlı değildir. Post-Truth çağın da dinamikleri arasında yer alan kısmî medya içeriği tüketimi çerçevesinde seçici maruz kalma, politik ve düşünsel kutuplaşma, bunlara bağlı olarak ihtiyaç duyulan “sterilize ortam” yaratma güdüsü ve aynılıklarla birlikte olma eğilimi de yankı odalarının oluşumuna katkı sağlayan etmenlerdendir. Temmuz 2023’te sosyal paylaşım sitesi *Twitter*’ın *X* olarak isim değişikliğine gitmesi akabinde site arayüzünde de değişiklikler yapılmıştır. En somut değişimlerden biri “Sana Özel” sekmesinin kullanıcıya sunulması olmuştur. Bu sekme kullanıcıya, takip etmedikleri ancak kullanım pratikleriyle örtüşen, kişiselleştirilmiş bir akış sağlamaktadır. Bu durum, yankı odalarını oluşturan etmenlerden algoritmalar ve filtreler nezdinde Pew Araştırma Merkezi raporları ve Özçetin’in ifadelerini doğrular niteliktedir. *YouTube* ve *Meta* (*Facebook* ve *Instagram*) cephesinde *X* örneğindeki gibi kendisini bir butonla görünür kılmaya da “Anasayfa” veya “Keşfet” kısımlarının yine beğeni ve ayrıntı görüntüleme pratiklerine göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Günlük hayattaki ilişkilerini, yargı ve kanılarını yakın çevreden aldığı dönütler çerçevesinde şekillendiren bireyler, bu alışkanlığı çevrimiçi sosyal ağ deneyimlerinde sürdürmektedir (Praisner, 2011; Allcott ve Gentzkow, 2017: 211-212). Algılanan dünyanın aslından daha dar ve sınırlı görüşlerden oluşması, gündelik hayattaki alışkanlığın çevrimiçi ağlarda da sürdürülmesi bu ortamları çok seslilikten mahrum bırakan bir yavanlığı da beraberinde getirmektedir. Algoritmaların çevrimiçi ağlar üzerinde belirleyici bir ağırlığı olduğu ifade edilse de kullanıcıların bireysel tercihleri, kişiselleştirme ve filtreleme pratikleri, çeşitliliği koruma ve farklılıkları deneyimleme hususunda önemli bir parametredir (Bakshy vd. 2015: 1130). Algoritmalar ve filtrelemeler yankı odalarının oluşumuna katkı sağlayan parametreler olsa da bireysel farkındalık, fanusu kırma hususunda önem kazanmaktadır. Öyle ki Wagner ve arkadaşlarının (2019) ABD Başkanlık seçimleri sonrasında yaptığı bir araştırma için yaptıkları bir görüşmede katılımcının ifadeleri bunu örneklemektedir. “Okuduğum tüm haber kaynakları Clinton’ın kazanacağını söylüyordu ve bu konuda çok yanılıyorlardı. Bu yüzden bir yankı odasında yaşadığımı hissettim. Belki de gerçekte neler olup bittiğini bilmek yerine duymak istediklerimi okuyordum. O zamandan sonra haftada bir Fox haberlerine bakmaya başladım, çünkü beni kızdırsa bile ülkenin yarısının ne okuduğunu bilmek istiyorum.” (Wagner vd. 2019: 878) şeklindeki ifadeleri her ne kadar mevzubahis çevrimiçi dijital medya özelinde değil,

geleneksel medya üzerinden ortaya çıksa da gerçeğe ulaşma konusundaki bireysel hassasiyetlerin, yankı odalarından kaçış hususunda belirleyici bir rolü olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. İnternet, doğal yapısı itibariyle farklı mecralardan farklı tiplerdeki kullanıcıların karşılaşmasının mümkün olduğu bir ortam olsa da kullanıcıların bireysel tercihleri ile filtreler uygulayıp ortamı kişiselleştirme olanağı, kullanıcıların kendi yankı odalarının etkisini pekiştirebilmektedir (Liao ve Fu, 2014: 2749). Kullanıcıların kendi istekleri doğrultusunda kişiselleştirdikleri çevrimiçi ortamların, kendilerine benzer karakterdeki kullanıcı ve içeriklerle etkileşime girmek istemeleri ile birlikte kullanıcıların bilgiye seçici maruz kalmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Bilişsel uyumsuzluğu giderici refleksler ve seçici maruz kalmaya yönelik eğilimlerin mevcut tutum ve ilgi alanlarını destekleyen enformasyon kanallarının tercih edildiği çalışmalardan da görülmektedir. “Doğrulama yanlılığı” olarak da ifade edilen bu durumlarda kişinin genel eğilimlerini destekleyici medya içeriklerini tüketmeye meylettiği belirtilmektedir (Varol, 2022: 462). Bireylerin, olay ve durumlar hakkında başta ailesi olmak üzere yakın çevresinden edindiği ön kabuller, kişinin gerilim hissedeceği olay, kişi veya konulardan kaçınma; kendisine benzer şekilde düşünenlerle birlikte hareket edip onlarla fikir alışverişi yapma eğilimi demokratikleşme ve müzakere anlayışının önünde engel teşkil etmektedir. Bu durum aynı zamanda yeni düşünce ve fikirlerin ortaya çıkarak insan ufkunu genişletmeye yönelik faaliyetlerin sekteye uğraması da demektir. Belirli ön kabuller ve önyargılara dayanan tekdüzeliğin, enformasyon seçiciliğin, mevcut eğilim ve yargıları stabil tutmaya yönelik hareket etme güdüsü etkisini çevrimiçi sosyal ağlarda büyütme devam etmektedir.

Yankı odalarının oluşumuna neden olan etmenlerden bir diğeri de seçici maruz kalma ile ilişkili bir durum olan homofilidir. Homofili, insanın dünya hakkındaki bakış açılarını ve görüşlerini paylaşan başkalarıyla çevreleme eğilimine karşılık gelen bir kavramdır. Hem insan doğasının bir parçası hem de dijital sosyal ağların çoğunun temelini oluşturan düzenleyici bir ilke olarak tanımlanmaktadır (Gillani vd. 2018: 823). Homofili durumunun iki farklı şekilde kendisini var edebileceği belirtilmektedir (McPherson vd., 2001: 419). İlk olarak yaş, cinsiyet, milliyet gibi özellikler ya da din ve eğitim gibi sonradan edinilen niteliklere göre belirlenen statü temeline dayanan homofili; ikincisi ise bireylerin genel eğilim ve davranışlarına göre şekillenen değer temeline dayanan homofilidir. Her iki durumda da bireylerin gerek reel sosyal yaşamda gerekse birer kullanıcı olarak yer aldıkları çevrimiçi sosyal ağlardaki çevrelerini biçimlendirmede belirleyici niteliktedir. Çevrimiçi sosyal ağlarında birer kullanıcı olarak yer alan kişiler, medya içeriklerine kendi düşünceleri ve eğilimleri çerçevesinde yaklaşarak enformasyon ve bilgi ediniminde seçici davranma eğilimi göstermekte bu sebepten kendilerini sıkıntıya sokacak medya içerikleri üreten site veya platformlardan kaçınma eğilimi göstermektedir. Öte yandan kendi düşünceleri ile paralel özellikler taşıyan site ve platformlara katılma veya bu kaynaklar üzerinden gelen medya ürünlerini tüketmeye görece daha istekli olmakta, bu ağlar üzerindeki sosyal ilişkiler üzerinden homofilik nitelikteki çevrelere dahil olmaktadır. Politik homofili eğilimleri kendini ideolojik

yankı odaları olarak var etmektedir. Homofilinin, ideolojik yankı odası etkisinin, yani insanların kendi politik tutumlarını paylaşan kullanıcılarla iletişim kurma ve böylelikle homofilik özellik gösteren gruplar oluşturma eğiliminin ifadesi olarak tanımlanmaktadır (Del Valle ve Bravo, 2018: 1716).

Homofilinin, demokratikleşme ve müzakere anlayışının üzerinde bıraktığı hasar da tıpkı diğer yankı odalarının oluşumuna katkı sağlayan faktörler gibi benzer düşünen insan ve medya içeriklerine maruz kalma, radikalleşmenin hızlandırılması ve siberbalkanlaşma olarak da (Narin, 2018) ifade edilmiş online politik kutuplaşmaları derinleştirmektedir. Homofilinin tam tersi olarak heterojenliğin ise politik hoşgörü ve müzakere anlayışının, farklı konularda bilgi edinme iştahının artma eğilimini tetiklediği ifade edilmektedir (Scheufele vd. 2006). Sosyal ağlardaki heterojenlik ve homofili durumlarıyla ilgili ABD’de yapılan bir çalışmada sosyal medya kullanımının kutuplaşmaya etkisi araştırılmıştır (Lee vd., 2014). Araştırmada yankı odası etkisinin, heterojenlik seviyesinin yükselmesi ile ters orantılı olarak düşüş yaşayabileceği belirtilmektedir. Sonuç olarak ağ üzerinde kendisi ile farklı eğilim ve davranış özellikleri gösteren kullanıcılarla etkileşim içinde olan bireylerin var olan tavırlarında değişiklik olma olasılığı, homofilik nitelikler taşıyan ortamlarda benzerleriyle bir arada olan kullanıcılara nazaran daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

İster reel yaşamda ister sanal ortamda olsun bir kesimin oluşturduğu topluluğun yankı odası içerisinde olduğunu saptayabilecek bir ölçüt konusunda bir uzlaşıya varılamadığı belirtilmektedir (Varol, 2022: 463). Araştırmacıların yankı odalarını tespit etmede kıstas aldıkları ölçütler arasında homojenlik, seçici maruz kalma gibi konular yer almaktadır. Jiang ve arkadaşları (2021: 4) da yankı odalarının ortaklık kurduğu özellikleri sıralarken politik kutuplaşma, yanlış bilgi ve komplo teorilerinin yayılması, kullanıcıların birbirinin duygularından etkilenmesi ve sosyal eğilimlerin yaratılması gibi başlıklar üzerinde durmaktadır. Seçici maruz kalmanın yankı odalarına yol açan bir etmen olması dolayısıyla gerek sanal ortamda gerek reel yaşamda bilgi çeşitliliğinde azalma yaşanması, yankı odalarının değinilmesi gereken bir özelliği olmuştur. Yine yankı odalarına yol açan bir faktör olarak homofilinin ortaya çıkardığı heterojenlikten yoksun homojen ortamlar olması da yankı odalarının bir özelliğidir ve dikkat çekilmesi gerekmektedir. Homojenliğe bağlı olarak grup düşüncesine bağlılık, farklı gruplardan izolasyon, içerisinde bulunulan gruba aşırı güvenme, bu güvenin yankı odalarına olası yönlendiricilikler üzerinden kötüye kullanımı ve gruptan kaçışın zorluğu yankı odalarının birer özellikleri olup her biri yankı odalarının saptanabilmesi hususunda yol gösterici olmaktadır.

Yankı odalarının toplumsal ölçekte sebep olduğu kutuplaşmalarla beraber insana içkin bir nitelik olarak konuşma edimiyle birlikte sosyalleşme ve müzakere anlayışının asgari seviyede kalması, demokratikleşme süreçlerinden uzaklaşılması, yankı odalarının toplumsal etkileri boyutunda dikkat edilmesi gereken hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternetin kullanım alanının genişlemesi, tüketilen medya biçimlerinin çeşitlenmesini de beraberinde getirmiştir. Web tasarımının kullanıcının müdahale edebildiği bir yapıya evrilmesi ve çevrimiçi sosyal ağların kullanımının yaygınlaşmasıyla

çevrimiçi sosyal etkileşim, reel yaşamın fiziksel sınırlarını aşan bir hâl almıştır. Çevrimiçi iletişimin etki alanının çeperini genişletmesi, kamusal alanın yeni bir yapısal dönüşümünün de önünü açmıştır.

Kamusal alanın yeni bir yapısal dönüşümü

Habermas (2004: 95), “kamusal alan” kavramı ile toplumsal yaşam içerisinde kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği ve tüm yurttaşların erişiminin garanti altına alındığı bir alanı kastetmektedir. Kamuoyu ifadesi ise yurttaşların oluşturmuş olduğu kamusal gövdenin devlet biçiminde yapılanmış egemen örgütlenmeye karşı seçimlerdeki doğrudan katılım haricinde dolaylı da olsa eleştiri yapma ve onu kontrol edebilme görevlerini ifade etmektedir (Habermas, 2004: 96). Kamuoyundan bahsedilirken, bağımsız ve eşit bireylerin katıldığı, kimsenin dışlanmadığı, rasyonel-eleştirel bir tartışma ortamında geliştiği, söyleme dayanan ve sonunda uyuşmaya (*consensus*) varılan bir süreç (Kejanlıoğlu, 2015: 839) işaret edilmektedir. İnsanın kamusal karakterinin varlığını, insana yönelik düşüncelerinin merkezine yerleştiren Habermas (2009: 18), tekil ruhun içerisinde bir dışsallık barındırdığını ve insanın kendiliğinin öznel arası etkileşimin dinamiği içerisinde açığa çıktığını belirtmektedir. İnsanın insan olma niteliğine ancak kamusal alan içerisinde kavuşabildiğini belirten Habermas (2004: 95), bu sebepten kamusal alanın insan türü için olmazsa olmaz bir zorunluluk olduğuna dikkat çekmektedir. Bireylerin bir araya gelip kamusal bir gövde oluşturdukları kamuya dair her konuşma durumunda kamusal alanın bir parçasının varlık kazandığını ifade etmektedir. Yurttaşların ancak genel faydayı gözetken, toplumsala ilişkin meselelerde toplanma, kanaat ifade etme, örgütlenme, kanı ve görüşleri yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde ancak kamusal bir gövde biçiminde davranmış olduklarını belirtmektedir.

Habermas, yeni medyanın kamusal alan olma niteliği üzerine yürüttüğü tartışmayı, müzakereci demokrasinin tek bir kamusal alanla mı yoksa çoklu kamularla mı sağlanacağı düşüncesi çerçevesinde yapmaktadır. Habermas (2023: 43), kamusal müzakereci demokrasinin kapsayıcı ve tek bir kamusal alan anlayışıyla icra edilmesinin altını çizirken demokrasinin uygulanabilirliği hususundaki önemine vurgu yapmaktadır. Farklı düşünceden insanların karşılaşp birbirleriyle söylem zemininde rekabet etmesinin bu şekilde mümkün olacağını belirtmektedir. İnsanların, kendilerinden farklı yaklaşımlarla karşılaşmak zorunda kalırken, karar ve düşüncelerinin dönüşüme açık olması önünde bir engel kalmayacağı; böylelikle de müşterek iyiliğe yönelik eleştirilebilir doğruluğa erişme olanağının doğacağı belirtilmektedir. Geç kapitalist demokrasinin sınırlarını anlamaya çalışan herhangi bir çabanın, kamusal alan fikrine bir şekilde değinmedikçe başarılı olamayacağını belirten Nancy Fraser (2015: 105), kamusal alan fikrinin eleştirel kuram için vazgeçilmez bir yeri olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Fraser, Habermas’ın kamusal alan kavrayışının doyurucu olmadığını belirterek Habermas’ın yaklaşımını eleştirmektedir. Kamusal alan kavramının, gerçekte var olan demokrasinin sınırlarını çizmede, onu tarif etmede yeterli bir kategori olmasının, eleştirel sorgulamaya ve kavramın gözden geçirilme şartına bağlı olduğu belirtilmekte ve kamusal alan kavramının varsayımları sorgulanmaktadır (Fraser, 2015: 112). O

varsayımlardan biri, çoklu kamular üzerine olanıdır. Bu varsayım, çatışan türlü kamuların çoğalmasının demokrasiyi gerileteceği, tek, kapsayıcı kamusal alanın çoklu kamulara nazaran müzakereci demokrasi adına daha tercih edilir olduğuna ilişkin varsayımdır. Fraser (2015: 117), toplumsal eşitsizliğin etkilerinin yalnızca tek ve kapsayıcı bir kamusal alanın bulunduğu yerde şiddetleneceğini öne sürmektedir. Bağımlı grupların kendi gereksinim, strateji ve hedefleri hakkında kendi aralarında müzakere bulabilecekleri herhangi bir alan bulamayacakları, egemenlerin denetiminden azade bir iletişim sürecine girecekleri ortamdan yoksun kalacakları savunulmaktadır. Tek kamusal durumunda düşüncelerini ifade edecek doğru sesi ve kelimeleri bulmada çoğul kamusal durumuna kıyasla çok da az şanslı olacaklarını, kendi isteklerini gelişkin kılmaktan çok daha fazla alıkonulacakları öne sürülmektedir. Nancy Fraser, bağımlı grupların kendi çıkarlarını dile getirme ve savunma yeteneklerinin tek kamusal alan içinde kısıtlanacağı, güçsüz olanları, güçlü olanı yansıtan sahte bir “biz” içinde eriterek tahakküm ilişkilerini maskeleyen müzakere tarzlarını ortaya dökme yeteneğinden yoksun bırakacağını ileri sürmektedir. Habermas (2023: 38) ise parçalı ve çoklu kamusal alanların, homolojiyi tetikleyip benzer düşüncelerin birbirini çekeceği, kutuplaşmanın önünü açacağı, bunun da rasyonel bir konsensüsü değil, peşin bir uzlaşmayı besleyen yankı odalarını doğuracağını belirtilmektedir.

Tarihsellikleri bağlamında Habermas ve Fraser’ın ifadelerini ayrıntılandırarak ilerlemek daha açıklayıcı olabilir. 1962 tarihli *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*’yle (2021) kamusal alanın bir siyasal iletişim alanı olduğunu belirtmekle beraber Habermas’ın kamusal alan mefhumunun temel olarak medya ile ilgili olmadığı, tüm insanların müştereklerden yararlanabilmesini sınırlayan ve ortak çıkar hakkında kamusal kaygıları olmayan yapıların eleştirisine zemin hazırlayan bir kavramın yaratımı ile ilgili olduğunun altı çizilmektedir (Fuchs, 2020: 360). Fraser’in (2015) getirdiği eleştiriler de 1989 yılında İngilizce çevirisi ile görünürlük kazanan Habermas’ın kamusal kavramsallaştırmasına yönelik olarak 1990 yılında yazdığı *Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek* makalesi, kamusal alan kavramı çevresinde gelişen literatürün önemli çalışmalarından olmuştur. Ancak iki yaklaşımın arasındaki modern/postmodern ayrımının altını çizmek, bu ayrımın zemin hazırladığı Post-Truth’un yankı odalarına giden yolda bir uğrak noktası olduğunu hatırlatmak anlamında önemlidir. Öyle ki Fraser’in kullanmış olduğu ‘mâdun’ karşı kamular (*subaltern counterpublics*)⁴ teriminin, Habermas’ın kavramsallaştırmasını burjuva kamusal alanının ötesine taşımayı amaçlasa da bugüne ilişkin eleştirel kaynağını feminizm başta olmak üzere yeni toplumsal hareketlerden alarak postmodernist bir yaklaşıma yakınlaştığından bahsedilmektedir (Özbek, 2015: 24). Aslında bakıldığında Habermas’ın da Fraser’in da hassasiyetle üzerine eğildikleri mesele müzakere ve demokratikleşme zemininde bir söylem alanı

⁴ Fraser ifadeye yönelik birtakım açıklamalar getirmiştir: “ifadeyi son dönemde başka kuramcıların kullandığı, benimle denk amaçlarla ve çok iyi etki yapan iki ayrı terimi birleştirerek oluşturdum. “Subaltern” terimini Gayatri Spivak’tan aldım. Karşı kamu terimini ise Rita Felski’den aldım. ‘Subaltern’ kavramı tarihleri üst sınıflar tarafından yazılmış, sesleri duyulmayan, kendilerini ancak egemen dilin içindeki boşluk ve sessizliklerde ortaya koyabilmiş olan geleneksel sınıflara, kırsal, yerel topluluklara atfen kullanılmaya başlandı. Ama postkolonyal çalışmalar içinde, kavram yeni zamanların toplumsal örüntülerine uygunlaştırıldı. ‘En genel anlamında yönetime katılmayanların, yönetimden dışlananların oluşturduğu negatif bir birliktelik kastedilmektedir.’” (Nancy Fraser, “Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı”, (Çev. Meral Özbek-Cemal Balcı), Kamusal Alan, (Ed. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayınları, 2004, s. 117-118).

yaratımının yolunun arama girişimidir. Fraser’ın yaklaşımının katkısının esas olarak Habermasçı bir kamusal alan kavrayışının ötekilik ve farklılık içeriğinin genişletilmesinden ileri geldiği (Özbek, 2015: 24) söylenebilir. Bu noktada iki yere değinmek gerekmektedir: ilk olarak Fuchs’un (2020), Habermas’ın kamusal kavramsallaştırmasının siyasal iletişimi içerse de medya mefhumunu kavrama dahil etmediğine ilişkin saptaması ile işaret ettiği eksiklik, Habermas’ın *Kamusalın Yeni Bir Yapısal Dönüşümü ve Müzakereci Demokrasi* (2023) başlıklı çalışmasında özellikle sosyal medyanın platform yapısına yönelik ele alışı kapsamında telafi edildiğini söylemek mümkün hale gelmiştir. Habermas çalışmanın önsözünde Martin Seeliger ve Sebastian Seignani gibi isimlerin, yeni medya ve kamusal tartışmalarını yeniden gündeme taşımalarına istinaden getirdikleri eleştirileri dikkate alarak ilk elden bir kavramsal güncelleme yapmasına vesile olmalarından dolayı teşekkür etmiştir. Martin Seeliger ve Sebastian Seignani (2022), Martin Seeliger ve Paula-Irene Villa Braslavsky (2022: 73) parçalı ve çoklu kamusal alanların yankı odaları oluşturduğu fikrini gerçekçi bulmadıklarını; alternatif kamusal alanların kendi aralarında homofilik karakterde bir kavramsal bağa sahip olmadıklarını veya bu gibi bir kesişimin varlığını aramadıklarını dahi bir arada yaşamayı sürdüreceklerini savunmaktadırlar. Habermas’ın bu savının sayısal veri içeren bir alan araştırmasına dayalı bir dayanağa ihtiyacı olduğunu (Tunç, 2023: 452) öne süren görüşler de vardır. Bu noktada Lee McIntyre’nin (2019: 120) *Hakikat-Sonrası* adlı çalışmasındaki ifadelerini hatırlamak faydalı olacaktır. McIntyre, postmodernistlerin iyi niyetinden kuşku duymasa da “kötü niyetlilerin elinde silaha dönüşmüş bir doğru/hakikat (truth) anlayışının doğuşundan” da yine postmodernistleri sorumlu tutmaktadır: “postmodernistlerin, kendi düşüncelerinin inceliklerine çekilip bu düşüncelerin onaylamayacakları amaçlar uğruna kullanılması karşısında şaşkınlığa uğradıklarına da aynı şekilde eminim” ifadelerini kullanmıştır.

Habermas (2023: 36-37) platformların, geleneksel medya yoluyla uygulanan gazetecilik uygulamasının arabulucu karakterinden feragat ettiğini, bu doğrultuda da yeni medyanın, bilindik, yerleşik anlamıyla bir medya niteliği göstermediğini belirtmektedir. Yeni medyanın herhangi bir üretim, redaksiyon ve filtreleme süreçlerinden bahsedilemeyeceği de küresel ağ üzerinde “sorumlu” araçlar olarak yeni bağlantıları mümkün hale getirmeleri, temasları çoğaltıp hızlandırmaları sebebiyle içerik bakımından öngörülemez tartışmaların fitilini ateşleyip yoğunlaştırarak kamusal iletişimin karakterini kayda değer ölçüde değiştirme potansiyelinin olduğunun altını çizmektedir. İnternet tabanlı çevrimiçi ağ ortamları, kullanıcıların üretici/yazar vasıflarıyla benimseyecekleri kamusal alanlar yaratmaktadır. Bu alanların editöryal filtrelerin uygulandığı kamusal alanlarda birincil; yani yazar/çizer gibi üretici sıfatlarıyla giriş şartlarını karşılayamayacak vasıftaki kişilerin, *yazar salahiyetiyle donatılan kullanıcılar* (Habermas, 2023: 51) hüviyetiyle bulunma imkânına kavuştuğu belirtilmektedir.

Yeni medyada yazarlığın bir metafor olarak düşünülerek demokrasiyi kişisel gelişim hakkı olarak tanımlanacak olunursa; kamusal alan yalnızca kendini geliştirmeye özgüleyip bunda da başarısız olanlara sansür uygulamak anlamına geleceği ve bu durumun eşit katılım kaygısından vazgeçilmesi anlamı

taşıyacağı savunulmaktadır (Tunç, 2023: 446). Düşüncelerini belirli bir formatta örgütleyemeyenlerin ifadelerini önemsizleştirmenin katılım eşitsizliklerini derinleştirmekten başka bir getirisi olmayacağı belirtilerek Habermas'ın seçkinli müzakere anlayışı ve kamusal alan betimlemesi eleştirilmektedir. Şayet Sebastian Seignani de (2022: 92) Habermas'ın kamusal alanın editoryal denetimden feragatının yurttaşların iletişimsel yetkinliklerini aşacağı bir durum yaratmasından dolayı sorunlu bulmasını hedef olarak tekli kamunun dezavantajlı gruplar üzerinde bir sınırlama anlamına geleceğini belirtmektedir. Habermas (2023: 11) ise “dijitalleşmiş iletişimin teknolojik ilerlemesi, öncelikle sınırların kaldırılması eğilimlerini, ama aynı zamanda kamusal alanın fragmanlaşması eğilimlerini teşvik ettiğini” öne sürmektedir. Müzakereci anlayış ve kamusal alan ölçütleri gereği regüle edilmiş tek ve kapsayıcı kamusal anlayıştan ayrılan (Habermas'ın ifadesiyle yarı-kamusal) dijital kamusal alanın kendi içine kapanmış izole ve parçalı iletişim kümeleri doğurduğundan bahsetmektedir. Eşitlikçi ve editoryal denetimden bağımsız karakteri doğrultusunda kullanıcıları gelişi güzel içerikler üretmeye yönlendiren “yeni medyanın büyük özgürleştirici vaatlerinin, günümüzde kendi etrafında dönen fragmanlaşmış yankı odalarındaki darmadağın gürültüler tarafından bastırıldığı” ifade edilmektedir (Habermas, 2023: 37-38).

Habermas, yeni medyanın tikelleştirici ve toplumsal ayrışmayı teşvik edici, besleyip güçlendirici etkisinde ısrar etmektedir. Kamusal alan üzerinde parçalı ve izole alanların görüş ve yorumların döngü halinde ve kesintisiz bir karşılıklı onaylama sürecini teşvik ettiğini belirten Habermas (2023: 51), toplumsal ayrışmayı körükleyen ve tikelliğin çevrimiçi ortamların ana fikri haline gelmesinin kamusal bir iletişim olanağının önüne geçtiğini öne sürmektedir. Byung-Chul Han (2016) ve Jacques Rancière⁵ de Habermas'ın yeni medyadaki kapalı kümelenmelerin kamusal iletişimi sekteye uğrattığı fikrini paylaşmakta, sosyal mecraların platform yapısının eşitlikçi bir konuşma alanıymış gibi olduğunu ve özgürleştiriciliğinin aldatıcı olduğunu öne sürmektedir. Kamusal nitelikte bir karşılaşma halinin çevrimiçi sosyal ağlarda pek de rastlanılan bir durum olmadığını belirten Byung-Chul Han (2016: 41), ağ tipi çevrimiçi iletişim ortamında insanın öncelikle ve bizzat kendisiyle karşılaştığından bahsetmekte, platform karakterindeki sosyal mecraların narsist bir kişilik temsili sağladığını belirterek Habermas'ın tespitiyle benzer bir sonuca varmaktadır. Sosyal medyanın sağladığı kamusal alanın, gerçek anlamıyla teşhir alanı haline geldiği ve Sennett'in de ifade ettiği türden canavarlaştırılan ötekinin yaratacağı olumsuzlukların dışlandığı bir mahremiyet bölgesine benzediği ifade edilmektedir. Yine farklı olanın yokluğuna yönelik olarak Byung-Chul Han'ın ifadeleri önemlidir:

“Günümüzde yaşanan iletişimsel eylem krizinin izi, ötekinin meta-düzeyde ortadan kaybolduğu kavrayışına dek sürülebilir. Ötekinin ortadan kaybolması, söylemin sonu demektir. Bu, düşüncenin iletişimsel rasyonalitesini yok eder. Ötekinin kovulması, kişinin kendi fikirleriyle kendine telkinde bulunduğu öz-propagandacı baskıyı artırır. Kendi kendine telkinde bulunma, iletişimsel eylemi zorlaştıran otistik [öz-referanslı] enformasyon baloncukları üretir. Öz-

⁵ Jacques Rancière, “The issue is to manage to maintain dissensus”, Interview with Jacques Rancière by Mathieu Dejean and Jean-Marc Lalanne, *VERSO*, 10 August 2021 <https://www.versobooks.com/en-gb/blogs/news/5132-jacques-ranciere-the-issue-is-to-manage-to-maintain-dissensus> (Erişim: 12.12.2023).

propaganda ihtiyacının artmasıyla, söylem alanlarının yerini git gide konuştuğunu duyduğum tek sesin kendiminki olduğu yankı odaları alır.”⁶

Öte yandan Habermas’ın belirttiği türden bir kamusalılıktan sapma yaşandığı fikrin dayanağının açık olmadığı, Sosyal medyanın geçirgenlik yönünün çalışmalarla ortaya konduğunu ve kapsayıcılık açısından geleneksel kamusalılıktan kopuş yönünde bulgulara rastlanmadığı, yankı odalarının toplumsal bir karşılığında söz edilecekse dahi bu gelişmeyi doğrudan iletişimdeki dijitalleşmeyle ilişkilendirilebileceğine dair bir dayanak olmadığı belirtilmektedir (Tunç, 2023: 452). Kamusal iletişim kültürünün sosyal medya çağında kayda değer bir dönüşüm geçirse de bu dönüşüm sebeplerini yalnızca sosyal mecraların dijital kamusal iletişimde aramanın yanıltıcı olacağı düşüncesi de dile getirilmektedir (Rosa: 2022: 19). Toplumsal ayrışmayı muhatap alan ampirik çalışmaları şahit göstererek kamusalılığın yıpranmasının sebebinin sosyal medyaya mal edilmemesi gerektiği, aksine sosyal mecralardaki kullanım pratiklerinin reel yaşamın bir temsili olduğu öne sürülmekte, bir nevi sosyal medyanın sınırları ortadan kaldırdığı ve özgürleşimci bir potansiyeli içinde taşıdığı (Hedayatifar vd. 2020) iddia edilmektedir. Ancak Habermas (2023: 38) bu iddianın pek de öyle olmadığı kanaatindedir; öyle ki kanaatini “Kaliforniya’daki ilk kuruluş döneminin ruhunda da hissedilebilen, aynı zamanda anti-otoriter ve eşitlikçi potansiyelin lavları, çok geçmeden Silikon Vadisi’nde dünyaya hükmeden dijital holdinglerin takallüs etmiş liberter çehresinde donup kaldı” şeklinde ifade etmiştir. Yeni medyanın dünya çapında örgütlenmeye aracılık etme potansiyelini Belaruslu kadınların Lukaşenko’yu protestoları örneği üzerinden açıklayan Habermas, yeni medyada herkesin yazar olarak kendini yetkilendirmesi durumunu iki etkiden biri olarak belirtmektedir. İkinci etkinin ise kullanıcıların yeni medyalarla ilişki kurmayı yeterince öğrenmedikleri sürece geleneksel medyanın kontrol mekanizmalarından yoksunlaşmaları karşılığında ödeyecekleri bedele işaret etmektedir. Habermas, matbaaların kitap basımı ile herkesi ne oranda potansiyel okur haline getirmişse dijitalleşme de bugün herkesi aynı şekilde potansiyel yazarlara dönüştürdüğünü belirtmiş ve ardından da şu soruyu sormuştur; “peki herkesin okumayı öğrenmesi ne kadar sürmüştü?”

SONUÇ

Yankı odaları, toplum içerisinde kısmılığı ve yalıtılmış olma durumunu ifade eden, benzerliklerin sürekli döndürüp aktararak tekrarlandığı ve dolayısıyla mevcut fikir, tutum/tavır ve genel eğilimlerin metaforik tabirle yankılanarak kendini pekiştirmesini ifade etmek için kullanılan bir kavramsallaştırmadır. İnsanın, içsel bir dürtü olarak kendini güçlü ve bir kesime ait hissetme ihtiyacı dolayısıyla insanlığın var oluşu kadar eskilere dayanmakta olan bir durumun ifadesidir. Yankı odaları, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında altyapıları hazırlanıp, 21. yüzyılda gelişip yaygınlık kazanarak yaşamın sürdürülebilirliğinin elzem bir parçası olan internetin içerisinde işlerliğini güçlendirmiştir. Sosyal medya mecralarından bloglara; forumlardan gazete ve haber sitelerindeki yorum bölümlerine

⁶ Byung-Chul Han, *Enfokrası Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, (Çev. Mustafa Özdemir), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022, s. 32.

varan, etkileşimi mümkün kılan kıyıda kalmış dijital ortamlara kadar yaşanan yoğunlaşma ve gruplaşmalar aracılığıyla hiç olmadığı kadar yaygınlık ve işlerlik kazanmıştır. Özellikle internet sitelerinin kişiselleştirme özellikleri ve birer ticari merkez olan bu çevrimiçi ağlarda kullanıcının daha fazla aktif kalmasını teşvik eden algoritma faaliyetleri, yankı odalarının oluşumunu kolaylaştırmış ve etkilerini maksimize etmiştir. Dijital ortamda birer kullanıcı kimliğinde olan birey, görmek ve duymak istemediğiyle arasına kalın duvarlar örüp kendi eğilimlerine paralellikler arayarak tasarladığı çevrimiçi ortamlarda farklılık ve çeşitliliğe kendini kapatmış, Habermasçı anlamda kamusalılık namına ve insanın sosyalliğine özgü ne varsa asgari düzeye çekmiştir. Ne türden bir içeriğe sahip olursa olsun alternatif ifade ve düşünceleri dışlaması, kişinin mevcut eğilimlerini sorgulama ihtimalini ortadan kaldırması nedeniyle yankı odalarının toplumsal uzlaşısı ve demokratikleşmenin gereği olan müzakere anlayışını tahrip edici etkilerinin olduğu kanısı görece daha gür bir sesle ifade edilmektedir. Sosyal medyanın yankı odalarının oluşumuna verdiği katkının sınanması, net bir saptama yapabilmek için sayısal verileri içeren bir dayanak gerekliliği, bu yönde bir ihtiyaca dönük malumatı pekiştirmek adına literatüre katkıyı hedefleyen çalışmaların önünde bir ödev olarak durmaktadır.

Yankı odalarının toplumsal uzlaşısı ve demokratikleşmenin gereği olan müzakere anlayışını tahrip edici etkilerini kazıyıp atmak gibi gerçekçi olmayacak iddialardan ziyade yankı odalarının toplumsallık üzerinde bu tahrip gücünün azaltılmasına yönelik yöntemleri arama hususunda gerçekçi ve çözüm odaklı bir çaba gerekmektedir. Kişinin, içerisinde bulunduğu ortamın yankı odası semptomları gösterdiğini fark edebilmesi için şüphesiz yankı odalarının işleyiş yapısını muhtemel neticeleriyle beraber değerlendiren bir eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir. Akademik çevrelerle sınırlandırılmış bir eğitim programından ziyade toplumsala yayılabilen, kamusalılığı, müzakereci anlayışı, toplumsal uzlaşmayı ve demokratikleşmeyi içeren bir eğitim süreci gerekmektedir. Zira yankı odalarına hapsolup etkilerine maruz kalmak, akademik dar bir çevreden çok daha yaygın, toplumsal bir sorunu barındırmaktadır. Bu doğrultuda dijital medya okuryazarlık eğitiminin yaygınlaştırılması, yankı odalarının semptom tespitine yönelik ilk adım olarak değerlendirilmelidir. Karşıt inanç ve görüşlere maruz kalmayı artırmaya dönük içerik tabanlı bir öneri sisteminin geliştirilerek bunun kullanıcılar tarafından kullanımının özendirilmesi, yazılım bazında kutuplaşmayı yumuşatıcı bir etmen olabilir. McPherson ve arkadaşlarının (2001) geliştirilmesi gerekliliğini belirttikleri öneri (*recommendation*) sistemi de algoritmik düzenlemelerle yankı odası etkilerine karşı alınabilecek önlemler arasına dahil edilebilir. Yankı odalarının etkilerini azaltmak için edinilen enformasyon çeşitliliğini artıran, kullanıcıların edinmek hususunda normalde istekli davranmayacakları bilgi türleri ve kanallarını kullanmaya teşvik eden, kutuplaşma alanlarını daraltmaya dönük işlerlik gösteren ve radikalleşme hakkında geri dönüt veren internet arayüzü tasarımlarının geliştirilmesi ihtiyacı kendini var etmeyi sürdürmekte.

Sonuç olarak kutuplaşma, radikalleşme, taraftar olma ve insanlığa içkin bir mesele olan “öteki” sorunu, yalnızca iletişim öğrencilerini değil, toplumun her kademesinden insanı içine alan bir evreni

kapsamaktadır. Yankı odaları, insanı meşakkatli düşünme ediminden alıkoyan, onun yerine düşünen, konuşmadığı durumlarda da onun yerine konuşan, dış dünyayla insan adına ilişki kuran birer peşin hükümler fanusudur. Ne zaman ki bu peşin hükümler sorgulanarak kemikleşmiş ön yargılar kırılıp yankı odalarından çıkmaya dönük insanî uzlaşmayı temel alan bir refleks geliştirilir, işte o zaman Habermas'ın da Fraser'ın da vurguladığı ideal müzakereci bir demokrasinin ve iletişim denilen sürecin sahici şekilde ortaya çıktığı görülecektir. Yankı odalarından çıkmak, diyalog ve iletişimi referans alan makul bir kamusal alanı inşa etmek, ancak bu yankı odalarının, peşin hükümler fanuslarının ufkuna sığmayan, onu aşan bir toplumsal gerçekliği işaret etmekle mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Allcott, H. ve Gentzkow, M., (2017). "Social media and fake news in the 2016 election". *Journal of economic perspectives*, Volume 31, Number 2, ss. 211-236.
- Alpay, Y., (2020). "Hakikat askıda", *Pasajlar sosyal bilimler dergisi: Post-truth çağı* (Ed. Yalın Alpay), Ankara: Enormis, Sayı: 4, ss. 13-16.
- Alpay, Y. (2020) *Yalanın siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları, 20. Baskı.
- Bakshy, E., Messing, S., Adamic, L. A. (2015) "Exposure to ideologically diverse news and opinion on facebook". *Science*, 348 (6239), 2, ss. 1130-1132.
- Cevizci, A. (1999), *Felsefe sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cinelli, M., Brugnoli, E., Schmidt, A. L., Zollo, F., Quattrociochi, W., Scala, A. (2020). "Selective exposure shapes the facebook news diet". *PloS one*, 15(3), ss. 1-17.
- d'Ancona, M. (2017). *Post-truth: The new war on truth and how to fight back*. London: Ebury Press.
- Del Valle, M. E., Bravo, R. B. (2018). "Echo chambers in parliamentary twitter networks: the catalan case". *International journal of communication*, 12(21), ss. 1715-1735.
- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P. (2020). "Hakikat sonrası tartışmalarının gerçek olmayan varsayımlarını ele almak: akıl, bilim ve demokrasi karşıtlığı", *Pasajlar sosyal bilimler dergisi*, Yıl 2, Sayı 4, ss. 83-108
- Farrell, J. (2015). "Echo chambers and false certainty". *Nature climate change*, 5(8), 719–720. doi:10.1038/nclimate2732
- Fraser, N., (2015) "Kamusal alanı yeniden düşünmek: gerçekte varolan demokrasinin eleştirisine bir katkı", (Çev. Meral Özbek-Cemal Balcı), *Kamusal alan*, (Ed. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayınları, 2004, ss. 103-132.
- Fuchs, C., (2020). *Sosyal medya eleştirel bir giriş*, (Çev. Diyar Saraçoğlu ve İlker Kalaycı), İstanbul: NotaBene Yayınları, 2. Baskı.

- Gillani, N., Yuan, A., Saveski, M., Vosoughi, S.; Roy, D. (2018) “Me, my echo chamber, and ı: introspection on social media polarization”. *Proceedings of the 2018 world wide web conference*, ss. 823-831.
- Güven, A. (2020) “Hakikatin yitimi olarak post-truth: bir kavramsallaştırma denemesi”, *İnsan&İnsan*, Yıl: 7, Sayı: 23, ss. 20-36.
- Habermas, J., (2009). *Doğalcılık ve din arasında: felsefi denemeler*, (Çev. Ali Nalbant), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J., (2021). *Kamusallığın yapısal dönüşümü*, (Çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar), İstanbul: İletişim Yayınları, 16. Baskı.
- Habermas, J., (2023) *Kamusallığın yeni bir yapısal dönüşümü ve müzakereci demokrasi*, (Çev. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı.
- Habermas, J., (2004) “Kamusal alan”, (Ed. Meral Özbek) *Kamusal Alan* İstanbul: Hil Yayınları, s. 95-102.
- Han, Byung-Chul., (2016) *Şiddetin topolojisi*, (Çev. Dilek Zaptçioğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- Harsin, J. (2018) “Post-truth and critical communication studies”, *Oxford research encyclopedias*. Oxford: Oxford University Press.
- Hedayatifar, L., Morales, A. J. & Bar-Yam, Y., (2020). “Geographical fragmentation of the global network of twitter communications”, *Chaos*, 30(7), ss. 1-14.
- Jiang B., Karami M., Cheng L., Black T., Liu H., (2021) “Mechanisms and attributes of echo chambers in social media”, *arXiv*, 2106.05401v3.
- Kejanlıoğlu, D. B., (2015) “Medya çalışmalarında kamusal alan kavramı”, *Kamusal alan* (Der. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayın, 3. Baskı, Mayıs, ss. 837-860.
- Keyes, R., *Hakikat sonrası çağ günümüz dünyasında yalancılık ve aldatma*, (Çev. Deniz Özçetin), İzmir: DeliDolu, 3. Baskı, 2021.
- Kocabay-Şener, N., (2019). “Post-hakikat (post-truth) yalanlar istiyorsan yalanlar söyleyeyim”, *“Post”lar Çağında İletişim*, (Ed. M. Nur Erdem, Nihal Kocabay-Şener), Konya: Literatürk Academia, ss. 383-422.
- Laclau, E. (2006). “Why constructing a people is the main task of radical politics”. *Critical inquiry*, 32(4), ss. 646-680.
- Liao, Q. V., Fu, Wai-Tat. (2014). “Expert voices in echo chambers: effects of source expertise indicators on exposure to diverse opinions”, *Proceedings Of The SIGCHI Conference On Human Factors In Computing Systems.*, ss. 2745-2754.
- McIntyre, L., (2019). *Hakikat-sonrası*, (Çev. Mehmet Fahrettin Biçici), İstanbul: Tellekt Yayınları.
- McMath, R. C. ve Foner, E. (1993) *American populism: a social history, 1877-1898*. Macmillan.,

- McPherson, M., Smith-Lovin, L.; Cook, J. M. (2001) "Birds of a feather: homophily in social networks". *Annual review of sociology*, 27(1), ss. 415-444.
- Moffitt, B. (2016). *The global rise of populism performance, political style, and representation*. Stanford University Press.
- Mudde, C.; Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: a very short introduction*. Oxford University Press.
- Müller, J. W. (2017) *Popülizm nedir?*, (Çev. Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narin, B. (2018). "Kişiselleştirilmiş çevrimiçi haber akışının yankı odası etkisi, filtre balonu ve siberbalkanizasyon kavramları çerçevesinde incelenmesi". *Selçuk İletişim*, 11.2: 232-251.
- Nguyen C. T.. (2018). "Escape the echo chamber", *aeon Magazine*.
- Oruç, M. S., (2020) "Postmodernite, siyasal iletişim ve doğruluk sorunu: post-truth durum ve entelektüel zemini üzerine bir inceleme". *Türkiye iletişim araştırmaları dergisi* (36), 141-160.
- Özbek, M. (2015) "Kamusal alanın sınırları", *Kamusal Alan*, (Ed. Meral Özbek), İstanbul: Hil Yayınları,, ss. 21-93.
- Özdemir, M., Çokluk, N., (2021) "Post-hakikatin ilk evresi yankı odaları: yalan haber mi daha hızlı yayılıyor coronavirüs mü?" *Hakikat sonrası siyaset, felsefe, medya, uluslararası ilişkiler*, (Der. Bülent Özçelik), Ankara: Nika Yayınevi, , ss. 233-261. ISBN: 978-605-9386-38-8.
- Özdoyran, G., (2020) "Post-truth çağı kuram-yüklü gözlem sorunu ve yeni medya: facebook 'düz dünya türkiye' grubu örneği", *Egemia Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (7), s. 139-169.
- Pariser, E. (2011). "The filter bubble: what the internet is hiding from you", New York: Penguin Press.
- Porten-Cheé, P. & Eilders, C. (2015) "Spiral of silence online: how online communication affects opinion climate perception and opinion expression regarding the climate change debate". *Studies in Communication Sciences*, 15(1), ss. 143-150.
- Rosa, H., (2022). "Social Media Filters and Resonances: Democracy and the Contemporary Public Sphere", *Theory, Culture & Society*, 39(4).
- Seeliger, M., & Seignani, S., (2022) "A New Structural Transformation of the Public Sphere? An Introduction", *Theory, Culture & Society*, 39(4), ss. 3-16.
- Seeliger, M., & Villa Braslavsky P. I. (2022). "Reflections on the Contemporary Public Sphere: An Interview with Judith Butler", *Theory, Culture & Society*, 39(4), s. 67-74.
- Sunstein, C. R., *Republic.com 2.0*, Princeton: Princeton University Press, 2007.
- Tesich, S., (2021). "Yalanlar rejimi", (Çev. Eren Ekin Ercan), *Hakikat-sonrası*, Cogito, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 104, ss. 23-28.
- Toker, K. A., (2021). "Büyük veri ışığında algoritmaların dönüştürücü gücü: kültür makineleri", *e-Journal of New Media – eJNM*, Vol. 5, ss. 204-218.

- Tunç, S., (2023) “Habermas’ın siyasal katılım hiyerarşisi ve dijital iletişimin eşitlikçi kamusal alan vaadi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt/Volume: XXVII, Sayı/No: 3, Temmuz 2023, ss. 415-461.
- Tutal, N., (2017a) *Post-gerçek: şeytanla imzalanan yeni sözleşme. Eurozine*, ss. 1-9.
- Tutal, N., (2017b) “Politik ve medyatik post-gerçek: yeni bir kavram yeni bir dünya”, *Varlık Dergisi*, 2017b, Sayı: 1316
- Ünal, M. B., (2021). *Post-truth siyasetin popülizm, kamusalılık ve güven ekseninde incelenmesi*, Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2021.
- Varol, S. F. (2022). “Yankı odası: kavramsal bir çerçeve”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(91), 2022, 457-474.
- Zarzalejos, José Antonio, “Communication, journalism and fact-checking”, *UNO Magazine*, Mart 2017, <https://www.uno-magazine.com/number-27/communication-journalism-fact-checking/> (Erişim Tarihi: 29. 06. 2023).